

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
CATEDRA DE ISTORIE MODERNĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

Cimitirele urbane din România modernă și
contemporană (1850-1950). Aspecte istorice și
urbane.

Rezumat

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. TOADER NICOARĂ

DOCTORAND:
MARIA-JEANINA ȘERDAN

Cluj-Napoca
-2015-

CUPRINS:

Argument ... 5-15

Capitolul I.

Scurtă introspecție în istoriografia problemei

... 16

1. Opțiuni istoriografice europene în cercetarea necropolelor

... 17-24

2. Ineditul acestei tematici în orizontul istoriografiei românești

... 25-32

Capitolul II.

Cimitirele urbane civice – o anchetă capabilă să sesizeze schimbările de sensibilitate

... 33

1. Cimitirele-necropolă moderne – între imaginație și imagine (mormânt-timp-moarte) și percepțiile culturale.

... 34-48

2. Secolul al XIX-lea și instituirea noilor necropole civice europene conturate prin noțiunea de reprezentare

... 49-54

3. Realitatea istorică concretă – provinciile românești (Transilvania, Țara Românească și Moldova)

... 55-60

Capitolul III.

Cimitirul modern și contemporan – surse și metode de investigație (1850-1950) ... 61

1. Reglementările oficiale - o retrospectivă a demersurilor juridice, sanitare și sociale ale puterii civile austro-ungare și din Vechiul Regat (1850-1914)
... 62-90
2. O retrospectivă asupra perioadei interbelice, reflectată în incintele cimitirelor urbane (1919-1945)
... 91-107

Capitolul IV.

Dimensiunea monumentală a cimitirelor-necropolă și diversificarea artei funerare (1850-1950)

- ... 108
1. Necropolele moderne europene - semne și simbolurilor funerare
... 109-128
 2. Scurtă prezentare, a celor mai impunătoare necropole moderne
... 129-163
 3. Cimitirele - necropolă din spațiul românesc
... 164-180

Concluzii ... 181

- Cimitirele urbane din România modernă și contemporană (1850-1950). Aspecte istorice și urbane.
... 181-184

Bibliografie:	...	185
Surse inedite	...	185-186
Surse edite	...	187-189
Lucrări de referință	...	189-194
Studii și articole	...	194-198
Surse on-line	...	198-201
Anexe	...	202-290
Lista ilustrațiilor	...	290-355

Cimitirele creștine din principalele centre urbanistice ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei constituie un demers privilegiat dar ignorat, din perspectivele investigațiilor istoriografice românești, și dincolo de raționalitatea argumentativă identificăm un nivel simbolic identitar, prin care istoria și specificul etnic se regăsește puternic ilustrat în incinta spațiilor de înhumare.

Incintele cimitirelor rămân dovada schimbărilor ce s-au fructificat pe baza decizilor impuse și mediatizate, la nivel preventiv prin intermediul discursurilor legislative și medicale disticte, emise după anul 1860, ce aveau să punteze elementele prioritare în desfășurarea mecanismelor și a proiectelor modernizatoare. Astfel, încercăm să stabilim principalele prevederi legislative prin intermediul cărora a fost impusă și gestionată o evoluție morfologică și sistematică a noilor cimitire, cât și întregul proces de instituire a cimitirelor-necropolă urbane amplasate pe baza unui sistem legislativ igienico-sanitar foarte strict în afara orașelor, cât mai departe posibil, de spațiul urban locuit.

Concretizarea cimitirelor-necropolă urbane și în spațiul provinciilor românești sub statutul de obiect concret instituționalizat, a fost posibilă datorită gestionării acestor incinte de către puterile laice. Datorită schimbărilor administrative, statutul și aspectul locului de înhumare implică alte criterii laice de instituire și o nouă legislație normativă, ce impune edificarea noilor necropole-cimitir.

Motivul prioritar, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind protejarea lumii viilor de posibilele pericole epidemiologice ale lumii morților. Dincolo de întreg procesul de modernizare și restructurare a spațiului urban, se desfășoară și un amplu proces de integrare a lumii morților în organizarea socială a viilor.

În consecință, prin intermediul surselor interogate și a discursului laic impus sub formă științifică și civică, pe baza analizei de conținut a surselor derivate din discursul medical al vremii, rezultă un excelent material documentar, pentru înțelegerea demersurilor determinate de un discurs asupra cimitirelor civice, și a multiplelor elemente normative sanitare ce imprimă o strictă atitudine de supunere

indiscutabilă. Perspectiva normativă sanitară este anchetată în mod distinct, pentru fiecare provincie istorică în parte, cu specificul ei, urmărind totodată implicațiile și ramificațiile problematicei cimitirelor la nivelul societății, pentru intervalul cronologic 1860-1914.

Proiectele în sine le putem înțelege, pe baza unei perspective comparative, pentru a înțelege etapele instituirii și consolidării unei necropole civice extinse, mai exact: Cimitirul *Șerban Vodă* din București, Cimitirul *Eternitatea* din Iași, Cimitirul *Evanghelic* din Bistrița-Năsăud și Cimitirul *Municipal* din Sibiu, le regăsim aprofundate în conținutul capitolului III. Întregul conținut al capitolului III., delimitează cele două zone distincte, spațiul Ardealului și spațiul Vechiului Regat. Finalitatea întregului demers o reprezintă, pătrunderea și descrierea conceptului mental și tehnic fundamentalizat în discursul epocii.

Perioada antebelică și interbelică, dar în special antebelicul rămâne momentul concret de declanșare a proceselor de sistematizare urbană ce includeau de la sine asigurarea optimă a principalelor proiecte arhitecturale oficiale și nu în ultimul rând soluționarea problemei noilor incinte periferice de înhumare. Tot prin intermediul documentelor primare se evidențiază autoritatea locală, mai exact Primăria și Consiliul Local, ambele prin atribuțiile pe care le aveau rămân instituțiile ce condiționează identificarea și rezolvarea problemelor stringente ale comunităților respective. Însă, pentru autoritățile României Reîntregite după 1918, doar Transilvania rămâne un nesfârșit teren de bătălie în soluționarea problematicei cimitirelor și a problemei rămase nerezolvată față de cele două confesiuni greco-catolice și ortodoxe.

Pentru identificarea altor referințe speciale privind disputele de înființare sau sistematizare a incintei cimitirelor vom enumera documentele secundare mult mai diverse, ce pot fi grupate pe două direcții semnificative: ecleziastic și laic. Cele ecleziastice le găsim păstrate în fondurile Mitropoliei, Vicariatului și Protopopiatului și acestea în sine ne evidențiază și revendică multitudinea de sensuri a atitudinilor socio-culturale desfășurate în cadrul unei comunități. O analiză de conținut asupra acestor documente, impun un cadru moral și social prin

intermediul căruia întregul discurs emis soluționează, diversele probleme privind buna organizare și gestionare a cimitirelor.

Dincolo de scăpările inerente ale modelului analitic de radiografiere a surselor și metodelor necesare în radiografierea problematicii cimitirelor creștine urbane, plasează nivelul cercetării de față în plină desfășurare. Dificultatea enunțării tuturor cadrelor generale și particulare, ce pot să divulge statutul și influențele reale ale cimitirului în spațiul civic antebelic este înfrântă, de inexistența unor studii sau anchete centrate, pe subiectul avut în discuție.

Tematica abordată o regăsim structurată în 4 capitole: 1. Scurtă introspecție în istoriografia problemei; 2. Cimitirele urbane civice – o anchetă capabilă să sesizeze schimbările de sensibilitate; 3. Cimitirul modern și contemporan – surse și metode de investigație (1850-1950); 4. Dimensiunea monumentală a cimitirelor-necropolă și diversificarea artei funerare (1850-1950) – prin conținutul cărora, lucrarea aduce contribuții importante la cunoașterea conceptuală a întregului proces de modernizare urbană europeană, aplicat în interiorul principalelor centre urbanistice ale Transilvaniei, dar și în cele ale Vechiului Regat. Mai concret, refacem o istorie obiectivă, atât a marilor necropole moderne europene de secol XIX, cât și a modestelor necropole autohtone, construite pe final de secol XIX.

Cercetarea în sine a impus, atât valorificarea surselor clasice de documentare, dar și valorificarea surselor moderne de documentare (surse online). Abordarea tematică a impus și o activitate de documentare fotografică, efectuată în aproape toate cimitirele urbane ale României, cât și efectuarea deplasărilor externe, în: Republica Moldova (Chișinău), Italia (Sicilia), Austria (Viena) și Germania (München, Ravensburg, Ulm și Stuttgart).

Capitolul I, dedicat istoriografiei, cuprinde o prezentare a celor mai relevante studii efectuate de istoricii francezi: Pierre Chaunu, Philippe Ariès, Francois Lebrun, Gaby și Michell Vovelle, Jean Delumeau, Emmanuel Le Roy Ladurie, Michel Bée, care de-a lungul unei evoluții istoriografice franceze vor impune, prin intermediul revistei „Annales” și a unor volume tematice centrate pe evidențierea schimbărilor impuse de conceptul de cimitir-necropolă și implicațiile concrete, ale acestui spațiu instituționalizat.

În conținutul capitolului regăsim, argumentate principalele repere de tatonare metodologică, ce reprezintă o poartă pentru oferirea unor șanse noi de restituire adecvată, de înțelegere a trecutului, dar și o oportunitate de conectare a discursului nostru istoriografic la cel francez, prin exemplul modelelor tematice, propuse de Michell Vovelle, Jean-Didier Urbain și Michel Bée. Aceste volume tematice, concretizează modelul cimitirelor-necropolă meridionale și determină reconstituirea proiectului de modernizare urbană europeană.

O altă dezbateră apartă în cadrul capitolului, o reprezintă orizontul istoriografiei românești, în care, nu regăsim existența unor studii aprofundate, decât doar capitole din vreo lucrare științifică istorică care se focalizează pe anchetarea cimitirelor. O altă perspectivă dificilă o reprezintă investigarea atitudinilor față de cimitirele-necropolă în spațiul provinciilor românești și dificultățile concrete, ce pot să apară la nivelul de lectură, dar și în maniera de extragere a unor date importante.

Studii publicate și expuse selectiv în *Bibliografia Istorică a României, Vol. VI – VII – IX*, ne-au ajutat să aprofundăm și să descoperim, noua dimensiune istoriografică. Lista istoricilor care au revoluționat investigarea istoriografică, dar și investigarea atitudinilor și comportamentelor umane de altă dată, prin restituire și reconstituire, ar fi următoarea: Lucian Boia, Simona Nicoară, Ștefan Lemny, Alexandru Zub, Alexandru Duțu, Toader Nicoară, Mihaela Grancea, Adela Toplean, Marius Rotar, Violeta Barbu, Ionel Bota, Dan Lăzărescu, Dan Berindei, Alina Branda și Iolanda Țighiliu.

În concluzie, abordarea problematicii cimitirelor-necropolă, pentru sfârșit de secol XIX – început de secol XX, ne determină să ne axăm demersul spre o investigație a comportamentelor și atitudinilor, ce au existat față de cimitirele urbane, pentru intervalul 1850–1950. Întreaga perspectivă problematică se dorește, a fi o restituire, a locului și rolului acestora în antebelic, mai exact întregul proces de instituire civică a cimitirelor-necropolă moderne.

Capitolul II, dedicat unor cercetări aprofundate, bazate pe diverse materiale ce repun în discuție complexa dezbateră tematică, materiale de documentare ce au condus, la diverse răspunsuri privind statutul și rolul cimitirelor moderne.

Dincolo de statutul concret de teren alocat pentru îngroparea celor morți, cimitirele în sine înseamnă mult mai mult, decât un teren de depozitare a unor trupuri neînsuflețite. Aprofundarea noțiunii de cimitir invocă experiențele unei societăți umane, o istorie, o literatură și o conduită umană hrănită, de un întreg sistem religios și de certele aspecte ale religiozității, prin care cimitirul se validează până în prezent.

Cum am putea să definim cimitirul? Conceptual, cimitirul este puntea de trecere din viața pământească la viața eternă unde fiecăruia i se dă un loc, iar prin intermediul ceremoniilor și al obiceiurilor, moartea determină trecerea spre o altă viață. Din perspectiva trecerii într-o altă lume, de la ființă la neființă, mormântul înlocuiește *spațiul emoțional și social al decedatului*, și transformă cimitirul într-un spațiu intim devenind un substitut pentru *acasă*.

Incinta, poate fi etichetată ca atare pe baza elementelor exterioare care constituie infrastructura, atât din punct de vedere estetic și emoțional, cât și cultural, religios, etnic sau social. Marile și micile necropole moderne, sfințite devin lăcașuri sfinte în care se cuvenea a se pătrunde cu gânduri curate și în rugăciune pentru cei morți, simbolizând totodată legătura spirituală cu aceștea. Astfel, cimitirele nu mai sunt doar locuri de îngropăciune ce anihilează corpul fizic, ci devin morminte purtătoare de semne culturale, importante civilizației contemporane secolului al XIX-lea. Cimitirele moderne devin comunități ale celor morți, dar în același timp incinta devine și un loc de întâlnire a unei părți din comunitatea celor vii, prin intermediul unor intervale specifice (sărbători de comemorare) în jurul mormintelor, în amintirea rudelor decedate.

Istoria cimitirelor europene de secolul XIX, marchează procesul de modernizare urbană ce-a impus, pe baza normelor sale de sistematizare a întregului spațiu citadin, lichidarea aproape totală a cimitirelor din oraș aflate în apropierea bisericilor, pentru a le înlocui sau a efectua procesul de deshumare-reînhumare. Procesul de modernizare urbană determină, construirea uriașelor cimitire în afara localităților, printre care amintim: *Il Cimiterio Monumentale di Staglieno*, Geneva, Italia; *Cimitirul Père Lachaise* din Paris, Franța; *Zentralfriedhof in Wien (Cimitirul Central* din Viena, Austria); *Il Gran Camposanto di Messina*, Sicilia, Italia și *Il*

Cimiterio Monumentale di Milano, din Italia; *Cemetery of Poblenou* (Barcelona, Spain); *Cemetery of Montjuïc* (Barcelona, Spain); *The Non-Catholic Cemetery* (Roma, Italia); *Il cimitero del Verano* (Roma, Italia); *Ohlsdorf Cemetery* (Hamburg, Germania) și *Kerepesi úti temető* din Budapesta, Ungaria.

Infrastructura inferioară a cimitirelor trădează amenajarea spațială specială, însă, secolul al XIX-lea rămâne cel mai veridic și palpabil secol din perspectiva organizării și dezvoltării marilor necropole moderne. Infrastructura externă a necropolelor moderne se remarcă, prin delimitarea impunătoare a unui gard (cu poartă) și prin diversele elemente compoziționale ale incintei, monumente simple, cruci, cavouri, capele, sau biserici de cimitir, toate insuflă prin intermediul specificului identitar religios. Cimitirele-necropolă moderne, rămân un complex de morminte identitare.

Decorarea incintelor s-a făcut, de cele mai multe ori în spiritul ideii italiene ori britanice, de parc sau de grădină. Incintele incumbă în esență același sistem de semne și simboluri de identificare, dezvoltându-se totodată, elemente diverse de infrastructură ce pot fi coantificate, atât din punct de vedere arhitectural, cât și monumental. Întregul corp de simboluri surprinse pe baza unei anchete selective, expun elemente contextuale plastice interpușe în decorul mormintelor sau prin intermediul sculpturilor, ce pot avea un conținut tematic, particularizat sau alegoric.

În prezent, existența marilor necropole moderne localizate în cele două spații distincte, apusul și răsăritul european, traspun existența tipologiilor umane postmoderne ce percep spațiile de înhumare identitare, în funcție de formele identitare metamorfozate prin imaginar. Spațiul apusean acceptă și respectă necropolele, drept un spațiu istoric de argumentare a existenței culturale colective și personale, mai exact un muzeu viu ce-și expune moștenirile culturale și perspectiva palpabilă a dinamismului imaginar, ce a depășit constrângerile comunităților și structurilor sociale din trecut.

Capitolul III, ne ajută să înțelegem maniera practică și teoretică, prin care cele două direcții majore axate pe un discurs civic și religios, au fost menite să soluționeze aceeași problemă, de instituire a unei incinte periferice extinse.

Majoritatea cimitirele urbane confesionale aflate în interiorul orașelor și grupate după caz, în jurul unor biserici, au fost închise. Emiterea unei legislații riguroase a determinat mutarea acestora, în spațiul noilor incinte periferice extinse, prin intermediul unor documente, ce au fost aplicate, de către toate cele trei instituții majore: Statul, Biserica și Serviciul General Sanitar.

În cazul Transilvaniei documentele legislative au fost emise de către puterea imperială, prin intermediul unor ordonanțe ministeriale sau a unor coduri de legi. Aceste demersuri legislative au urmat și un sistem strict de mediatizare, pornind dinspre Comitat, Pretură, Prefectură și Primărie. În mod similar un traseu identic îl urmează și instituțiile ecleziastice, prin intermediul propriului lor sistem de difuzare de la Mitropolie spre Episcopat și Vicariat, a ordinelor circulare emise. Tot la nivel ecleziastic, poate să apară încă o formă de difuzare a ordonanțelor, de la Protopopiat spre Parohie.

În cazul Vechiului Regat, informarea și aplicarea legii din perspectivă legislativă s-a desfășurat mult mai simplu, prin aplicarea directă a ordonanțelor ministeriale, de către autoritatea Sfatului Orășenesc.

În Transilvania, Imperiul Austro-Ungar impune respectarea celor două legi majore, emise pentru reglementarea incintelor existente. Pentru început, amintim *Legea LVIII din 1868, despre reciprocitatea religiilor/confesiunilor creștine acceptate*, lege care conform conținutului ei, ar fi trebuit să soluționeze fără probleme dreptul oricărui cetățean, indiferent de apartenența confesională, de a se putea înhuma în cimitirul comun. Această lege, a fost urmată de *Legea XIV din 1876, despre sănătatea publică*, axată mult mai exhaustiv pe problema morții, a înhumării și a cimitirelor. Legea în sine a fost îmbunătățită, de încă două ordine ministeriale: *Ordinul Ministerului de Interne, nr. 19172 din 1889 și Ordinul Ministerului de Interne, nr. 54919, din 1895*, iar în anul 1908, are loc modificarea Cap. I din partea a II-a a *Legii XIV din 1876*. Noua *Lege XXXVIII* reglementează în special, problemele de sănătate publică.

Aceste legi statale din nefericire nu au putut fi aplicate și respectate, în conformitate cu cerințele impuse. Datorită acestui impediment în orașele multietnice și multiconfesionale transilvănene, greco-catolicii și ortodocșii, vor

revendica atât în antebelic, cât și în interbelic, dreptul de a li se acorda un spațiu de înhumare.

Veridicitatea informațiilor mai sus amintite și greutatea funcționalității măsurilor impuse, a putut fi verificată, prin identificarea fondurilor arhivistice existente în arhivele naționale, de la: Bistrița-Năsăud, Alba, Cluj și Sibiu. Acestea prin conținutul lor trădează, traseul greoi și impedimentele concrete ce înfrânau aplicarea demersurilor, în mod pragmatic la nivel de Parohie, dar și la nivelul Consiliului Local.

Atitudinea față de cimitir în intervalul 1880-1918 trădează, un amplu proces de dispute revendicative ale confesiunilor defavorizate, din principalele centre urbane transilvănene, unde noile incinte moderne periferice, au fost gestionate de către: romano-catolici sau protestanți. În ciuda prevederii legale din 1868, confesiunile aflate în minoritate: greco-catolică și ortodoxă, vor continua să ducă o luptă acerbă pentru soluționarea și acceptarea unui teren revendicat, de către parohiile acestora.

În cazul Vechiului Regat încercarea de modernizare urbană, trădează un proces mult mai facil, soluționat de principale instituții responsabile: statul și puterea medicală. Perioada 1880-1918, rămâne segmentul cronologic de realizare a amplului plan edilitar și urbanistic, ce va da viață, viitoarelor orașe cu statut modern.

Perioada antebelică și interbelică, dar în special antebelicul rămâne momentul concret de declanșare a proceselor de sistematizare urbane, ce includeau, de la sine: asigurarea optimă a principalelor proiecte arhitecturale oficiale, crearea condițiilor optime de realizare a rețelelor de alimentare cu apă, canalizare, iluminare electrică, linii de tramvai, parcuri și nu în ultimul rând, soluționarea problemei noilor incinte periferice, în cadrul noului spațiu urban.

Un alt aspect important identificat în spațiul urbanistic al Vechiului Regat, îl reprezintă implicarea comunității în soluționarea problemelor privind neajunsurile deciziilor impuse. Spre exemplu, implicarea întregii comunități în desfășurarea firească de mutare a cimitirelor confesionale, mai exact a defuncțiilor înhumați acolo, în spațiul noilor incinte civice inaugurate la periferie. Capitolul III., redă

amănunțit întregul proces de instituire al viitoarelor necropole urbane, inaugurate atât la București, cât și la Iași. La soluționarea problemei necropolelor urbane, au contribuit și actele de donație, oficiate de personalități respectabile ale urbei. Soluționarea problemei incintei civice, la finalul veacului XIX, evidențiază gradul de maturitate și abilitate reală, al instituțiilor urbane responsabile.

Însă, pentru autoritățile României Reîntregite în decembrie 1918, doar Transilvania rămâne un nesfârșit teren de bătălie în soluționarea problematicii cimitirelor și a problemei rămase nerezolvată, față de cele două confesiuni: greco-catolică și ortodoxă.

Problema Transilvaniei va fi eliminată abia în anul 1941, prin emiterea oficială a *Legii pentru organizarea și gestionarea cimitirelor, cu Nr. 76.718, din 9 aprilie 1940*. Anii 1944-1945, evidențiază închiderea demersurilor de sistematizare a cimitirelor civice transilvănene și încheierea întregului proces de modernizare urbanistică națională. Menționăm, că restul confesiunilor creștine existente în Transilvania interbelică (romano-catolică, protestantă și reformată) nu au desfășurat nici o dispută, privind sistematizarea modernă a incintei.

Capitolul IV, prezintă tematica simbolistică distribuită dinspre apus spre răsărit, din marile centre europene, spre micile nuclee sud-est europene. Regăsim în interiorul necropolelor, un individualism implementat prin cultura imaginii, pe bază unui limbaj artistic bine definit, ce justifică, diversitatea imaginilor transpuse în monumentalitate.

Noile incinte moderne deschise atât în centrul Europei, cât și în zonele de sud-est din Europa, înglobează în cadrul incintei, diverse zone ce aparțin: cultului protestant, romano-catolic, greco-catolic, ortodox sau armean. O altă trăsătură generală, o reprezintă tendința de individualizare și personalizare a defuncțiilor prin mormintele speciale, acestea având la rândul lor inscripționate epitafuri și tematici funerare distincte. Inclusiv gardul de împrejmuire constituie, un rol important în organizarea spațială a acestora.

Cimitirele creștine devin un spațiu de rugăciune, accesibil oricând și oricui. Potrivit acestor argumente, întreaga paletă de manifestări ale sacrului este plină de semnificații. Monumentele funerare ce imprimă un puternic caracter individual

unesc prin specificitatea lor noțiunile de ființă, semnificație și adevăr. Timpul secolului XIX, rămâne un timp creștin, dar condus de timpul uman, un timp ce prezintă timpul istoriei individuale al fiecărei ființe, așa cum l-a resimțit aceasta, sub amenințarea morții.

Prin instituirea unui monument funerar, fiecare defunct este introdus în cimitir, mai exact în propriul său mormânt, care în fapt îl desparte de comunitatea celor vii și îi atribuie un loc în comunitatea celor care „au trecut pragul înaintea lui”. Poate tocmai din acest motiv, necropolele moderne se impun prin amploarea lor drept spații originale, iar din perspectivă semiotică era necesar ca acestea să funcționeze, sub un statut de spațiu, ce consacără și mediatizează identitatea celor decedați.

Trecerea în revistă a principalelor incinte antebelice, extinse ca întindere, precum: Cimitirul *Șerban Vodă* și Cimitirul *Bellu Romano-Catolic* din București, Cimitirul *Eternitatea* din Iași, Cimitirul *Municipal* din Sibiu, Cimitirul *Evanghelic* din Bistrița-Năsăud, Cimitirul *Evanghelic din Deal* din Sighișoara, Cimitirul *Viișoara* din Ploiești, Cimitirul *Municipal Kazimir Rulikowsky* din Oradea, Cimitirul *de pe Deal* din Piatra-Neamț, Cimitirul *Pomenirea* din Arad, Cimitirul *Pacea* din Suceava și Cimitirul *Eternitatea* din Botoșani, prezintă în interiorul incintei, o imagine identitară accentuată atât de nivelul simbolic identitar, cât și de apartenența etnică. Însă apartenența etnică, o identificăm puternic ilustrată, prin specificitatea monumentelor funerare existente.

Incintele cimitirelor extinse din principalele centre urbanistice românești, rămân dovada schimbărilor ce s-au fructificat pe baza deciziilor impuse și mediatizate, și al discursului legislativ și medical antebelic, ce avea să consolideze proiectul de urbanizare civică securizantă.

Termeni cheie:

- modernizare
- statul modern
- cimitirele moderne
- prevederile legislative
- problema mortalității
- discursurile legislative și medicale
- spațiile civice urbane
- normele și modalitățile noi de comportament civic
- Transilvania și Vechiul Regat